

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

"אמר הקדוש ברוך הוא, אוזן
ששמעה קולי על הר סיני בשעה
שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים"...
(קידושין כב, ב).

פרק א: רמקול וטלפון

פרק ב: מכשירי שמיעה

פרק ג: חרש במכשירי שמיעה

פרק ד: שתל "שבולול" - [קוֹכְלִיאָרִי]

בעקבות המצאת מכשירי הטלפון, המיקרופון והרמקול, ולאחר מכן, כאשר פותחו מכשירים המאפשרים לאנשים כבדי שמיעה ולחרשים לשמוע ככל אדם, דנו הפוסקים, האם יוצאים ידי חובת קיום מצוות התלויות בשמיעה, כגון תקיעה בשופר ומקרא מגילה, באמצעים אלו.

לצורך בירור ההלכה בנושאים אלו, כתב הגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ט) פתיחה קצרה לתשובתו בנדון "השימוש במיקרופון בטלפון וברמקול בשבת ובימות החול", ובה תיאר את פעולת המיקרופון והרמקול:

"המיקרופון בנוי מקופסת פח שהמכסה עשוי על פי רוב מפח דק וגמיש הנוח לקבל השפעה מגלי קול. מכסה זה הנקרא "ממברנה" מהודק לגררי פחם הנמצאים תוך קופסת פח. דרך הממברנה והפחם, עובר זרם מסוללה חשמלית או מן הרשת. זעזועי הזרם מן המיקרופון מוגברים על פי רוב במגביר אלקטרוני ומועברים למרחקים בעזרת חוטים (כמו בטלפון) או באופן אלחוטי (למשל ברדיו). כך הם מגיעים למכשיר הקולט המכיל "אזניה" או רמקול, ההופך את זעזועי הזרם בחזרה לקולות.

בשעה שאדם מדבר או מנגן בקרבת מיקרופון, הוא מזעזע בקולו את האויר שמסביבו ויוצר בו גלי קול בהתאם לגלי הקול שהשמיע. גלי הקול כשהם מגיעים לממברנה של המיקרופון מזעזעים אותה - כדוגמת התוף שבאוזן האדם - ונמצא שאף ממברנה זו של המכשיר הקולט, תתנדנד ממש כאותן התנודות שזעזועי הקול גרמו להניד את הממברנה של המיקרופון, והרי היא מזעזעת את האויר שמסביבה ממש כאותם הזעזועים שנעשו בתחילה ע"י מיתרי קול האדם המדבר בקרבת המיקרופון, והקול נשמע משום כך כאילו הוא יוצא ממש מפי המדבר".

מתוך הבנת מציאות זו, דנו פוסקי דורינו בשאלה - האם שמיעת קול באמצעות מכשירים אלו נחשבת שמיעת קול מאדם 'בר חיובא', ויוצאים בה ידי חובת קיום מצוות, או לא.

פרק א

קיום מצוות התלויות בשמיעה באמצעות רמקול וטלפון

א. על פי ההקדמה הנ"ל כתב הגרש"ז אויערבך: "אחרי כל התיאור האמור לעיל, נראה שהשומע קול שופר או מקרא מגילה על ידי טלפון או רמקול [אף אם נאמר שהקול אינו משתנה ולא נחשב לתוקע לתוך הבור או הדות] **שלא יצא ידי חובתו**. משום דדווקא כשרושם שמיעת האוזן נעשה באופן ישר על ידי קול השופר שמוזעזע את האויר ויוצר בו גלי קול אז חשיב כשומע קול שופר, משא"כ כשהאוזן שומעת רק תנודות של

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

ממברנה אע"פ שגם אותם התנודות יוצרות באוויר גלי קול ממש כדוגמת קול השופר, אפילו הכי מסתבר שרק קול תנודות ממברנה הוא שומע ולא קול שופר"

ומשום כך כתב הגרש"ז: "ולכן תמה אני מאד על כמה מגדולי הרבנים שהתירו לשמוע מקרא מגילה דרך מגביר קול, ואיך לא שמו ליבם לדבר זה שרק קול תנודות של ממברנה שומעים ולא קול מקרא מגילה של אדם". וסיכם: "קיצור הדברים הוא שאין להשתמש בבית הכנסת לצרכי תפילה במיקרופון ורמקול היות שהדבר הזה נחשב רק כהנפת סודרים שהיתה [בבית הכנסת הגדול] באלכסנדריה של מצרים לדעת היכן החזן עומד בתפלתו (כמבואר במסכת סוכה נא, ב), אבל אי אפשר כלל לצאת בשמיעה זו בשום דבר שחייבים לשמוע מפי אדם. ואף שיודע אני שרבים יתמהו על כך וכמו זר יהיה דבר זה בעיניהם, עם כל זאת האמת כדברינו, וברור הוא בעיני שזה מוזר רק לאלה שאינם יודעים כלל מה טיבם של המכשירים האלה [וחושבים מחשבות הבל שחוטי הטלפון או גלי הרדיו מוליכים ממש את קול האדם], אבל לא ליודעים את האמת כי בדברי בזה עם מביני מדע ויודעים בהלכה כולם הסכימו ליי".

מעיקר הדין יוצאים ידי חובת קיום מצוות התלויות בשמיעה באמצעות רמקול וטלפון

ב. מנגד, יש פוסקים שלא שללו על הסף את האפשרות לצאת ידי חובת קיום מצוות בשמיעה באמצעות רמקול וטלפון.

רבי יוסף ענגיל, רבה של העיר קראקוב בפולין, כתב בספרו גליוני הש"ס (ברכות כה, ב) "יש להסתפק בשמיעה על ידי דבר אחר, כגון שמיעת קול שופר או מגילה על ידי טלפון שנתחדש בימינו". והביא ראיה להתיר, מדברי שו"ת הלכות קטנות ח"ב סימן מה) שכתב בנדון "חרש שמדבר ואינו שומע אלא על ידי שעושה כלי לאזנו כמין חצוצרות", שיוצא בזה ידי חיובו לשמוע קול שופר "כדאמרינן בסוכה (לז, א) דלקיחה [של ד' מינים] על ידי דבר אחר שמה לקיחה, אף אנו נאמר שמיעה על ידי דבר אחר שמה שמיעה".

הגרצ"פ פראנק, רבה של ירושלים הביא בספרו מקראי קודש (פורים סימן יא) את דברי רבי יוסף ענגיל, וכתב שיש לדון בדבריו ולחלק בין דין שופר לדין שמיעת מקרא מגילה: "דבשופר אם יש בו תערובת קול אחר פסול, וקול היוצא דרך טלפון ורדיו יש בו תערובת קול ממין אחר, אבל לענין מגילה יש לדון דשפיר דמי". והוסיף שם הגרצ"פ שהשיב להגר"י וייס [מחבר שו"ת מנחת יצחק] שרצה לפסול שמיעת קריאת מגילה ושופר וקריאת התורה לחרש על ידי "מכונת שמיעה" משום שנחשב לשומע "קול הברה" - שיש לחלק בין שמיעת קול שופר שאין יוצא בה ידי חובה, משום שבקול שופר יש תערובת של קול אחר, לעומת קריאת התורה ומגילה שאין לפסול אם מעורב בה גם כוח אחר "דהכל הוא מכוח הקורא וכל הקולות כשרים אלא שיהיה מכוח בר חיובא".

רבי יוסף כהן, אב"ד בירושלים, בהערותיו על ספר מקראי קודש, הרחיב לבאר את שיטת סבו הגרצ"פ, שאפילו אם הקול של קורא המגילה נשמע דרך מגביר קול או טלפון הוא אינו אותו קול של קורא המגילה, מכל מקום יוצאים בזה ידי חובה כיון שסוף סוף בא מכוח הקורא שהוא בר חיובא, וכתב: "ובזה נסתרו דברי המערערים על מקרא מגילה על ידי רמקול או טלפון [כוונתו לדברי הגרש"ז אויערבך הנ"ל] - משום שדרך הטלפון או הרמקול לא נשמע קול האדם אלא קול אחר שנתהווה מכוחו, ודומה לתקליטים, וכתבו שלפי האמור לעיל אינו דומה לתקליט שנפסק כוח האדם ונעשה קול אחר. אבל ברמקול או בטלפון, אפילו אם נאמר שלא נשמע קול האדם אלא קול אחר, מכל מקום עדיין לא נפסק כוח קול האדם ולא נשמע הקול אלא כשהוא קורא והכל בא מכוח הקורא ונחשב כקולו ממש".

ככל הנראה לכך התכוין החזון איש, כפי שהביא בשמו הגרש"ז אויערבך, בשולי תשובתו: "לאחר שכבר נדפס מאמר זה, נזדמן לי לדבר עם מרן בעל החזון איש, ואמר לי שלדעתו אין זה כל כך פשוט, ויתכן דכיון שהקול הנשמע נוצר על ידי המדבר וגם הקול נשמע מיד כדרך המדברים, "אפשר" דגם זה חשיב כשומע ממש מפי

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

המדבר או התוקע. וכמדומה לי שצריכים לומר לפי זה דמה שאמרו בגמרא אם קול הברה שמע לא יצא, היינו מפני שקול הברה נשמע קצת לאחר קול האדם משא"כ בטלפון ורמקול". [וכתב רבי שלמה זלמן על דבריו: "ולעני"ד הוא חידוש גדול מאד ואין אני מבין אותו"].

ומבואר כי למרות שהקול הנשמע מהמיקרופון והרמקול אינו **אותו קול** של השופר או של קורא המגילה, עדיין יוצאים ידי חובת שמיעת קול שופר וקריאת מגילה היות והקול **בא מכוח הקורא שהוא בר חיובא**.

ג. וכן נראה מדברי האגרות משה (או"ח ח"ב סימן קח) שהכריע כדעת הגרצ"פ אלא בגדר של "הלכה ואין מורים כן", וכך כתב: "הנה לדידי מספקא טובא, אף אם נימא שהאמת כאמירת המומחים שלא נשמע קול האדם אלא קול אחר שנעשה מקולו, **מטעם שכיון שעב"פ רק כשהוא קורא נשמע הקול יש להחשיב זה כשמיעת קולו ממש** דהרי כל מה שנעשה נעשה מקולו, ומנין לנו עצם כוח השמיעה איך הוא שאולי הוא ג"כ באופן זה שנברא איזה דבר באוויר ומגיע לאזנו. וכן מסתבר לפי מה שאומרים חכמי הטבע שהקול יש לו הלך עד האזן וגם יש קצת שיהוי זמן בהילוכו, ומכל מקום נחשב שהוא קול האדם לכן אפשר שגם הקול שנעשה בהמיקרופון בעת שמדבר ששומעים אותו הוא **נחשב קולו ממש, וכן הא יותר מסתבר**", וסיים: "ומטעם זה אפשר אין למחות ביד אלו שרוצים לקרוא המגילה על ידי המיקרופון מצד ההלכה".

אכן לדינא פסק האגרות משה: "מכל מקום כיון שלא ברור להיתר **והוא ענין חדש**, בכלל יש למחות כדי **למונעם מלרדוף אחרי חדשות אחרות** שלהוטים בזה במדינות אלו".

רבי משה חזר על הוראה זו בתשובה אחרת באגרותינו (או"ח ח"ד סימן קכו) במענה לשאלה, האם יש להתיר קריאת מגילה ע"י רמקול בשעת הדחק. ונקט בעיקר הדין שהקול הנשמע דרך הטלפון והמיקרופון נחשב כאילו השומע שמע את קול המשמיע, היות והקול בא מכוח הדיבור של המשמיע. ורק מחשש ל"חידושים" שיביאו ל"רפורמות", נמנע להתיר זאת למעשה [ולכן, רבי משה לשיטתו, התיר לאשה הנמצאת בבית חולים, לצאת ידי חובת הבדלה בשמיעה בטלפון, כדבריו באגרות משה (ח"ד או"ח סימן צא אות ד) "אם אי אפשר לה שתשמע הבדלה במקומה **ודאי יש לה לשמוע על הטלפון**, שיותר נוטה שיוצאה בזה כדכתבתי בתשובה (או"ח ח"ב סימן קח) גבי קריאת מגילה, והוא הדין גבי הבדלה, משום דכל מצוות דבור שבחול הוא כמגילה, לבד קריאת שמע וברכת המזון שצריך למחות באלו הרוצים לצאת במיקרופון. שלכן כיון שאי אפשר לה לשמוע הבדלה בבית החולים, צריכה לשמוע ע"י הטלפון". ובסיום דבריו הוסיף רבי משה: "וכן צריך לענות **אמן על ברכה ששומעים על ידי טלפון ועל ידי מיקרופון מספק**".]

גם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן יא) פלפל בדברי הגרצ"פ פראנק [המובא לעיל], והכריע למעשה כי "לכתחילה, בוודאי יש לעשות כל טצדקי לחזר שלא להשמיע קריאת המגילה דרך מיקרופון. אבל בעברו וקראו, בוודאי אין מקום לבוא ולפסוק בסכינא חריפה שלא יצאו ידי חובתם והברכות כאילו היו לבטלה. ובאין דרך אחרת, או כפי שנשאלתי במקרה אחר על בית חולים גדול שאי אפשר להעביר שמיעת קריאת המגילה לחולים כי אם דרך המיקרופון, אזי המורה על כגון דא להתיר אפילו לכתחילה השמעת קריאתה באמצעות כלי המיקרופון, אין מזחיחין אותו".

ביאור מחלוקת החזון איש והגרש"ז אויערבך כיצד מוגדר הקול היוצא מרמקול

ד. והנה דברי החזון איש והאגרות משה שמעיקר הדין יוצאים ידי חובת קיום מצוות התלויות בשמיעה באמצעות המיקרופון והרמקול למרות שהקול הנשמע אינו **אותו קול** של השופר או של קורא המגילה, מחודשים ותמוהים, כפי שהעיר ידידי רבי משה שטרנבוך בספרו מועדים וזמנים (ח"ח ליקוטי הערות על ח"א סימן א) "דברי החזון איש תמוהים, שלפי זה שיוצאים בטלפון, ראוי לצאת גם אם מדבר ברדיו, וגלי הקול

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

שלו עוברים עכשיו דרך הרדיו והווה לך לומר שהשומע יצא. ובאמת זהו קול אחר שנוצר מכח החשמל. ועיין בדברינו במועדים וזמנים (ח"ו סימן קה) דכתבנו בפשיטות דלא יוצאים בזה. וכן תמה שם הגרש"ז אויערבך דאינו מבין דברי החזון איש".

בביאור דברי החזון איש נאמרו הסברים שונים:

• ידידי רבי אשר וייס, אב"ד דרכי הוראה בירושלים (שיעור השבועי פרשת בשלח תשע"ד) כתב: "והנלע"ד בעומק הדברים, על פי יסוד מחודש בגדר "שומע כעונה" שכתבתי במנחת אשר (במדבר סוף סימן יג) דיסוד גדר זה אינו ב"הלכתא" גרידא שחידשה התורה, אלא במהות ענין הדיבור. דהלא הדיבור והשמיעה שני צדדים המה של מטבע אחד, וכרוכים ירדו מן השמים ואין כל חפץ לזה בלא זה. כל ענין הדיבור אינו אלא כדי להשמיע דברים לשומע, דאם לא כן אין בין הרהור לדיבור ולא כלום. והוא שאמרו חכמים שהשומע כעונה בכל מקום, ואין הכונה לכל דיני התורה, אלא בכל מקום במציאות החיים, וכדילפינן כל עיקר הלכה זו דשומע כעונה מהכתוב (מלכים ב כב, טז) "אֵת כָּל דְּבָרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר קָרָא מִלֶּךְ הַיְּהוּדָה", וכי יאשיהו קראו, והלא שפן קראו דכתיב (שם, י) "וַיִּקְרָאֵהוּ שֹׁפֵן לְפָנָי הַמֶּלֶךְ", אלא מכאן לשומע כעונה" (סוכה לח, ב). הרי דילפינן דין זה מקריאה של רשות ולא מקריאה של מצוה, וע"כ דבמציאות החיים הקריאה והשמיעה אחת הן, וכך גם בדיני תורה. וכיון דאתינא להכי יש מקום לומר לגבי כל המכשירים הנ"ל [מיקרופון, רמקול] דאף שמבחינת המדע אכן אין זה קול האדם, מכל מקום כיון שהקול זומה לחלוטין לקול המדבר, והוא מידי [לאפוקי הקלטה שמשמיעים לאחר זמן], ואין השומע מבחין כלל בין קול זה לקול המדבר אליו, אף בזה אמרינן שהשומע כעונה".

• דרך נוספת בביאור דברי החזון איש, כתב הרב פרופ' זאב לב (קובץ נועם, כרך כג עמ' רו) "הם [החזון איש והאגרות משה] התייחסו כאילו נכנסים גלי קול לתוך המכשיר, או לתוך המערכת, ויוצאים גלי קול בלי שינוי. גם עצם העברה של הקול דרך מכשיר, אינו פוסל את הקול גם לענין תקיעה, שהרי גלי קול טבעיים עוברים ממקום למקום, מוחזרים מקירות, או עוקפים מכשולים וחפצים, ואע"פ כן הם כשרים כל זמן שצליל הקול המקורי של השופר אינו משתנה בהרבה. היוצא מטיעון זה שמערכת מסובכת יחסית כמו מיקרופון, מגבר אלקטרוני ורמקול, כאילו נחשבת כיחידה אחת המופעלת על ידי האדם ורק מעביר את קולו ומוציאה אותו. ומכיון שבמערכת הפנימית אין השהיה, אלא הקול יוצא מיד - יש לראות את זה כאילו זה קולו". ולשיטתם: "אין הבדל בין כח של קולו, ובין כח של קול היוצא מן המיקרופון, שהרי זה נחשב כקולו, ויהיה חייב [בשבת] חטאת".

ואילו לדעת הגרש"ז אויערבך: "גלי הקול נהפכים לזרמי חשמל שהם יוצרים עוד פעם גלי קול. ולכאורה זה דומה במקצת כאילו זה שרשרת של פעולות, שאינה נחשבת בהכרח ככח ראשון לפי מספר שיטות".

• בשו"ת מחזה אליהו (סי' צא אות ה) חידש לבאר את שיטת החזון איש על פי דברי ערוך השלחן (יו"ד סי' פד סעי' לו) שתולעים שאינם נראים לעין אלא רק דרך מיקרוסקופ, אינם אסורים באכילה "דלא אסרה תורה במה שאין העין שולטת בו, דלא ניתנה תורה למלאכים. דאם לא כן, הרי כמה מהחוקרים כתבו שגם כל האויר הוא מלא ברואים דקים מן הדקים, וכשהאדם פותח פיו בולע כמה מהם. אלא ודאי דהבל יפצה פיהם, ואף אם כן הוא, כיון שאין העין שולט בהם לאו כלום הוא. אמנם כמה שהעין יכול לראות אפילו נגד השמש, ואפילו דק מן הדק, הוה שרץ גמור".

ומטעם זה התיר הגרש"ז אויערבך לשתות בפסח ממימי הכנרת, ואף שיש בהם תערובת חמץ, כמובא בשמו בספר הליכות שלמה (מועדים ח"א ניסן פ"ד סעי' ה), "אף שחמץ בזמנו אוסר אפילו במשהו, מכל מקום סברא הוא, דהיינו דווקא כשיש עדיין גדר של ממשות באיסור על פי חושי האדם, אלא שאנו באים לדון בו דין ביטול בתערובת. ולכן כל עוד שהתערובת היא בשיעור שאילו יצויר שתיפרד ותעמוד טיפת האיסור המעורבת בכוס זה ששותה עכשיו בפני עצמה, יהיה בטיפה ממשות של רטיבות וכדומה, שפיר אוסר אפילו באלף ויותר.

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

דכיון שהטיפה קיימת, אינה מתבטלת בכל שהוא אע"פ שכבר נתבטל טעמה. אבל במשקין של חמץ שנתערבו במי הכנרת וכדומה, הרי החלק שנתערב בכל כוס הוא קטן עד מאד, עד שאפילו יצוייר שנדע בוודאי את מקומה של הטיפה, עם כל זאת לא יהא אפשר כלל להפרידה ולשלוט בה באחד מן החושים כראיה ומישוש וכדומה, כי אין בה שום ממשות והרגשה בחושי האדם. וסברא הוא, **דלא ניתנו איסורי התורה אלא על פי חושי האדם** ולא בכהאי גוונא".

על פי יסוד זה ביאר המחזה אליהו את דברי החזון איש שיתכן שיוצא ידי חובה בשמיעה בטלפון ורמקול, בגלל שבעיני בשר ודם נדמה כאילו מדובר באותו קול ממש: "נראה דעומק שיטת החזו"א בה"אפשר" שלו הוא, מחמת **דלראיית העין הרי זה כעצם קולו של המדבר ותו לא**. ולולא דידענו מהמומחים אופן פעולת המכשירים אלו מהו האמת, לא היה שום אחד מעלה על דעתו שהקול הראשון כלה, וקול חדש נוצר על ידי המכשיר. ולהכי מדנראה לעיני הרואה שהוא הוא אותו קול ממש, "אפשר" שעל פי גדרי התורה כן הוא נחשב, והוא **כהמשך וחלק מקולו של המדבר**. ותכונתו האמיתית אינו משפיע על הכרעת הדין בזה".

על הסבר זה הקשה רבי מנשה אביעזרי (קובץ באר יצחק, ח"ג עמ' רנו) שהסברא שמודדים את הדברים על פי חושי האדם **לא יכולה לשנות את המציאות**, ובנדון דידן לא ניתן להתעלם מהמציאות שהקול היוצא מהמיקרופון והרמקול, **אינו אותו הקול של המדבר**, כדבריו: "לא שייך מכח כלל זה ד"הכל לפי דעתו של רואה", לומר על **חפצא דידעינן שהיא אינה אותה חפצא** אך מחמת חוסר ידיעתנו להחשיב את חוסר הידיעה, ולומר דחוסר הידיעה משויא ליה ל"חפצא אחרת" כאותה חפצא שבעינן לה בגדרי ההלכה. וכגון כאן שבעינן ל"קולו של המדבר", ולומר מכח "הכל לפי דעתו של רואה" דחפצא אחרת - בנידון דידן קול הממברנה - נחשבת כחפצא שבעינן לה - קולו של המדבר. הגע בעצמך, אם במקום מכשיר מיקרופון יעמוד אדם [גוי] ויחקה את קולו של המדבר נפלא, בדיוק בזמן שהמדבר מדבר, והגוי יהיה מוסתר באופן שאי אפשר לראותו ועל ידי זה ישמע הקול למרחק יותר גדול, היעלה על הדעת דיחשב קולו של הגוי לקולו של המדבר. ומה לי תחבולה זו ומה לי תחבולה זו, הרי בשני המקרים **אין השומע שומע כלל את קול המדבר אלא רק נדמה לו שזה קולו של המדבר**. אלא על כרחך דאין "הכל לפי דעתו של רואה" יכול לעשות דבר שאינו כגון כאן קול של אחר, לקולו של המדבר".

אולם אני לא מסכים עם דבריו, ולענ"ד סברת המחזה אליהו נכונה ואמיתית. הגרש"ז אויערבך הרי למד מדינו של ערוך השלחן בהלכות תולעים לדיני חמץ במי הכנרת, שהמים מותרים בשתיה **"דלא ניתנו איסורי התורה אלא על פי חושי האדם"**, כלשונו, וזאת למרות שיש כאן "חפצא" שמעורב בו חמץ, ומכל מקום היות ועל פי חושי האדם אין הדבר ניכר, הרי זה מותר, וכאילו אין כאן חמץ. ואם כן אין סיבה לחלק בין חוש הראיה לחוש השמיעה, ולומר שגם קול המושמע ממיקרופון או רמקול הנדמה לאדם כאותו קול ממש, יש להחשיבו כאותו קול.

• דרך אחרת בביאור דברי החזון איש, כתב הרב אביעזרי (שם) על פי מה שהוא מגדיר את הקול הנשמע, שיש בו "תוכן חומרי" ויש בו "צורה" שהם "גלי הקול", שבעצם לא משתנים גם כאשר הם נשמעים באמצעות הרמקול והמיקרופון: "אע"ג שהקול משתנה והופך לגלים חשמליים, זה מבחינת ה"תוכן החומרי" של הקול, היינו דקול רגיל עובר באמצעות "חומר האויר" וכאן בחוט החשמל אין אויר רק זרם חשמלי, אבל יש לידע דלקול יש ג"כ "צורה" והיא נקראת גל, והיינו דאפשר להסתכל על קול לא מצד הממשות שהוא פועל בה אלא מצד תכונת הגל שהוא התנועות שלו בחומר המעבירו, ומבחינת הצורה י"ל לגבי תכונת הגל **אף שהפך מגל קול לגל חשמלי, נשמר בתוך החוטי חשמל אותה צורה ממש**, וע"כ שפיר י"ל כיון דתכונת הגל העוברת בחוטים נמצא בה כל הזמן תכונות הגל, א"כ יש ב"כח" את הקול ממש, וא"כ שפיר נקרא המשך קולו של מדבר".

הוא הביא ראיה מסברא להגדרה זו: "שהרי ברור ופשוט שאם ידבר אדם בחדר סגור וקולו ישמע בחוץ, דמקרי קולו של המדבר ואפשר שפיר לצאת בו ידי חובה ואין הקיר מפסיק. והנה ידוע וברור שהקול לא עבר

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

רק דרך אויר, שכן עבר דרך הקיר לחוץ, והקול גופו פועל באופן שונה ומהירות שונה דרך קיר או מים. ועכ"פ מקרי הקול שבחוץ אותו קול, ממש אותו הקול, אע"ג דלאוזן השומע לא יגיע כלל אותו אויר, אלא הכח ש"צורת הגל" עברה מפי המדבר לאויר, מהאויר לקיר ומהקיר לאויר החיצון ועדיין הכל אותו הקול. ואע"ג שהכא בחוטי החשמל אין קול כלל, אמנם מחמת ש"בכוח" נשמרים ע"י תנודות הגלים התכונות המאפשרות לשמוע אותו הקול, שפיר יש לומר דאפשר שהשינוי שעובר הקול דרך חוטי חשמל, עדיין נקרא אותה הצורה, כיון ש"בכח" קיימים בזרם החשמלי כל התכונות שיהפכו אותו לקול הנשמע ממש. ובעצם לכן שומעים שפיר את קול המדבר בטלפון ממש, כשם שדיבר. ואין צריך מחשב שיהיה בסוף חוטי החשמל כדי לחשב צורת הקול ולהשמיע קול דומה לקול המדבר, שכן באופן מסוים נשמרה הצורה שמאפשרת העברת הקול לאורך כל חוטי החשמל. וע"כ סבר החזון איש ד"אפשר" שמקרי אף בטלפון ורמקול קולו של המדבר".

הסבר דומה כתב רבי גדליה אורנשטיין (קובץ אסיא חלק עז-עח, טבת תשס"ו), ולדבריו גם הקול הטבעי עובר כמה "שלבנים" עד שנקלט במוח האדם, ולכן אין זה משנה כלל אם עבר "שלב" נוסף דרך הרמקול או המיקרופון: "ודאי שאין המצוה התלויה בדיבור נגמרת בהגיע הקול לאזני השומע, אלא כאשר הוא נקלט במוחו. ובדרך מן האוזן אל המוח כל קול עובר שינויים מהותיים ביותר, פירוק, היפוך לאותות חשמליים [אם כי אין זה זרם חשמלי במובן המקובל] והרכבה מחדש בהגיעו אל המוח, כך שאין בין צורתו המקורית לבין "תולדותיו" כמעט ולא כלום. הדבר המשותף היחיד הוא השמירה על תכונותיו של הקול בדרך שמאפשרת למוח לקלוט את הדברים הנשמעים. ואם כן כיצד אפשר לפסול קול בגלל שהוא עבר שינוי מסויים בתוך מכשיר חשמלי, בעוד שהוא ממילא היה עתיד לעבור שינוי דומה בהמשך, לפני גמר המצוה".

לסיכום: נחלקו הפוסקים האם ניתן לקיים מצוות באמצעות מיקרופון ורמקול.

- רבי יוסף ענגיל, הסתפק בשאלה זו, והביא ראיה שיוצא ידי חובה מדין "לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה".
- החזון איש נקט בדרך "אפשר" שיוצא ידי חובה כיון שהקול הנשמע נוצר על ידי המדבר וגם הקול נשמע מיד כדרך המדברים.
- לדעת הגרש"ז אויערבך, אינו יוצא ידי חובת מקרא מגילה בשמיעה בטלפון או ברמקול, מכיון שאין זה "קול" של קריאת המגילה.
- הגרצ"פ פראנק, חילק בין קיום מצות שמיעת קול שופר, שאינו יוצא ידי חובה משום שבקול שופר יש תערובת של קול אחר, לעומת קריאת התורה ומגילה שאין לפסול אם מעורב בה גם כוח אחר.
- האגרות משה הכריע בעיקר הדין כדעת הגרצ"פ, שיוצא ידי חובה, אלא שלמעשה לא התיר לקרוא מגילה ברמקול "כיון שלא ברור להיתר והוא ענין חדש, בכלל יש למחות כדי למונעם מלרדוף אחרי חדשות אחרות שלהוטים בזה במדינות אלו".
- גם לדעת הציץ אליעזר, הלכה כדעת הגרצ"פ פראנק שמעיקר הדין יוצא ידי חובת מקרא מגילה דרך מיקרופון, אלא שאין להורות כן לכתחילה, אבל בדיעבד אם שמעו את הקריאה דרך מיקרופון, אין לחייבם לשמוע את הקריאה פעם נוספת. וכמו כן "המתיר להשמיע קריאת מגילה ברמקול לחולים, אין מזחיחין אותו".

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

פרק ב

שמיעה באמצעות מכשירי שמיעה

בפרק הקודם נתבאר דינו של אדם בריא המקיים מצוות התלויות בשמיעה באמצעות מכשירי הגברת קול. בפרק זה נמשיך לבירור דינו של **כבד שמיעה** שאינו יכול לשמוע ככל אדם אלא בקושי רב, ורק בזכות מכשירי שמיעה, הוא מצליח לשמוע קולות - האם יוצא ידי חובת קיום מצות תקיעה בשופר וקריאת המגילה, או לא.

בדומה למיקרופון ולרמקול, גם מכשירי שמיעה קולטים צלילים מהסביבה באמצעות מיקרופון, מגבירים אותם ומעבירים אותם אל האוזן, באמצעות רמקול או אלקטרודה המוכנסת לאוזן הפנימית.

יש שני סוגי מכשירים: מכשיר "אנלוגי" - המגביר צלילים ללא עיבוד משמעותי שלהם. ומכשיר "דיגיטלי", שבו מותקן מחשב זעיר המעבד את הצלילים הנקלטים במכשיר, ומגביר את הקולות הרצויים ומפחית את הרעשים הבלתי רצויים.

ה. בספר הליכות שלמה (תשרי פ"ב סע' יח) מבוארת דעת הגרש"ז אויערבך לשיטתו [לעיל פרק א] שלא יוצאים ידי חובת שמיעת קול שופר ומקרא מגילה באמצעות רמקול ומיקרופון, כי אין זה **אותו הקול** של השופר וקורא המגילה, שגם **כבד שמיעה** השומע קול שופר או מקרא מגילה במכשיר שמיעה, אינו יוצא ידי חובה: "השומע **קול שופר ע"י מכשיר שמיעה, לא יצא ידי חובתו**". ובדבר הלכה שם כתב: "משום דדוקא כשרושם שמיעת האוזן **נעשה באופן ישר ע"י קול השופר** שמזעזע את האויר ויוצר בו גלי קול, אז חשיב כשומע קול שופר. משא"כ במכשיר שמיעה **שהאוזן שומעת רק תנודות של הכלי הנקרא "ממברנה"**, אע"פ שגם אותן התנודות יוצרות באויר גלי קול ממש כדוגמת קול השופר, אפילו הכי מסתבר שרק קול תנודות ממברנה הוא שומע ולא קול שופר. וכמו שהשומע קול שופר מתוך תקליט של גראמופון, אע"פ שתנועת המחט בתוך התקליט מרעידה את הממברנה שעל גביו ויוצרת גלי קול ממש כקול השופר שהשאיר את רשומיו בתוך התקליט, אפילו הכי פשוט הוא שלא יצא כלל ידי חובת שופר, הכי נמי גם כאן רק קול ממברנה שמע ולא קול שופר, כיון שקול האדם או השופר רק משנה זרם אבל הקול עצמו כבר עבר ובטל מן העולם".

והוסיף: "מצטער אני שלפי זה נמצא שהאנשים אשר אזנם כבדה משמוע ומשתמשים במכשיר של מיקרופון וטלפון קטן לקרב את קול המדבר לאזנם, שלפי זה אינם יוצאים כלל ידי חובת שופר ומקרא מגילה וכדומה, ועל כל פנים אינם רשאים לברך על שמיעה זו".

ובספר הליכות שלמה (פורים פרק יט הערה 1) מובא: "רבינו מאז היותו בר מצוה, היה קורא את המגילה לפני אמו הרבנית צביה שכבדו אזניה משמוע, והתכוון לכך ימים רבים לקראה בטעמיה ודקדוקיה, **והתאמץ לקרוא בקול רם סמוך אליה כדי שתשמע קולו בלא להזדקק למכשיר השמיעה שהשתמשה בו**. וסיפר בן רבינו, שכעבור עשרות שנים קרא הוא את המגילה לפני זקנתו, ואמר אח"כ לאביו שכמדומה לו שאינה שומעת כל תיבה ותיבה, ואמר לו רבינו דע לך כי מעולם לא עלה על דעתי שהיא שומעת כהלכה, וכל מה שעשיתי לא היה אלא להפיס דעתה ולכבדה".

וכן כתב ידידי רבי משה שטרנבוך בספרו מועדים וזמנים (ח"ח ליקוטי הערות לסימן א) "אדם ששומע בקושי ומרכיב מכשיר שמיעה, נראה דכיון שבלעדי המכשיר **אולי לא ישמע את כל קול השופר מתחילתו ועד סופו, ע"כ לא יצא**. שנתברר שבמכשיר חשמלי [אלקטרי] אינו נשמע אותו קול, אלא הוא מייצר קול דומה, ואין יוצאין בזה, שזהו כשומע מרדיו דפשיטא שלא יצא. וחוששני שאפילו שומעים גלי הקול ממש, באדם שהוא

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

בעל מום בשמיעה, שלא שומע כדרך בני אדם ושמיעתו לקויה, יש לחוש דאולי לא יצא, **שצריך לשמוע קול השופר כדרכו דווקא**, והכא דשמיעתו לקויה הרי הוא שומע את קול השופר **שלא כדרך שמיעה**, ואם כן לכרו"ע היה ראוי לו להחמיר ולתקוע לעצמו אם אפשר לו".

וכן דעת האדמו"ר מליובאוויטש (ליקוטי שיחות חלק כא עמ' 497) "בנוגע לשופר [לאילו המתירים שימושן לכבדי שמיעה] במכשירי שמיעה [ביום טוב], דשני סוגים במכשירים אלו מחזקים את הקול ע"י זרם אלקטרי, וממילא **על פי הנ"ל [שאין זה קול שופר אלא קול מתכות], אינו יוצא**".

ו. מאידך, לעיל [אות ב] הובאו דברי שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן מה) שכתב בנדון "חרש שמדבר ואינו שומע אלא על ידי שעושה כלי לאזנו כמין חצוצרות", שיוצא בזה ידי חיובו לשמוע קול שופר "דלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה, אף אנו נאמר שמיעה על ידי דבר אחר שמה שמיעה".

וכדבריו הכריע להלכה בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח סי' יח) והוסיף: "וכן פסק מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סימן נ), שכשם **שראיה ע"י בתי עינים חשיבא ראיה גמורה, כך שמיעה ע"י חצוצרות נחשבת שמיעה**, ונקרא פיקח, וחייב במצוות, ומוציא אחרים ידי חובתם. ולפי דרכנו למדנו **שמיעה ע"י כלי חשיבא שפיר שמיעה** לדונו כפיקח בכל דבריו. ומכאן יש ללמוד **למי שאינו יכול לשמוע אלא על ידי מכונת שמיעה חשמלית, שאין דינו כחרש, ורשאי לקרות המגילה ולתקוע בשופר להוציא את הרבים ידי חובתם**".

[ועל פי זה הסיק להשיב לשאלתו, אודות "שליח ציבור שנאלץ לעקור שיניו, והוא משתמש באכילה ובקריאה בשיניים תותבות, ובלעדיהן אינו יכול לבטא כראוי האותיות אשר מוצאן בשיניים, כגון זי"ן וסמ"ך וצד"י ושי"ן, האם בכל זאת הוא כשר להתפלל כשליח צבור ולקרוא בתורה להוציא את הרבים ידי חובתם עם השיניים התותבות", ועל פי האמור יש לומר כי גם "דיבור ע"י כלי כגון שיניים תותבות חשיב דיבור ממש לכל דבריו, ולהוציא את הרבים ידי חובתם, ואין שום ספק בדבר".]

ז. והנה במושכל ראשון, לכאורה יש להשוות בין נדון שמיעה ברמקול ומיקרופון לנדון שמיעה באמצעות מכשירי שמיעה, שהרי גם מכשיר שמיעה הינו הגברת הקול באמצעות רמקול. וכמו שכתב ידידי רבי אשר וייס בשיעורו השבועי (פרשת כי תבוא) "בפשטות אין בין מכשירי שמיעה לבין רמקול ולא כלום, שהרי בשניהם אין אדם שומע את קול חברו ממש, אלא גלי הקול גורמים תנודות בקרום דק [ממברנה] שבתוך המכשיר, ועל ידי כך הופכים את גלי הקול לאותות חשמליים היוצרים קול דומה לקול המקורי". ואכן נתבאר לעיל, כי הגרש"ז אויערבך לשיטתו שלא יוצאים ידי חובת שמיעת קול שופר ומקרא מגילה באמצעות רמקול ומיקרופון, כי אין זה **אותו הקול** של השופר וקורא המגילה, נקט להלכה שגם **כבד שמיעה** השומע קול שופר או מקרא מגילה במכשיר שמיעה, אינו יוצא ידי חובת המצוה.

אולם בקובץ פסקי הלכות מרבי שמואל קמינצקי (ראש השנה פי"ב סעי' כו) כתב, שרבי משה פיינשטיין **חילק בין מכשיר שמיעה למיקרופון**: "דאף על גב דבמיקרופון יש לומר שהקול הנשמע אינו קול האדם עצמו אלא כשמדבר נעשה רושם של הברותיו שם, ומה שנשמע הוא קול ההברה. **במכשיר שמיעה לא מסתבר שהוא קול אחר הנעשה שם**, דהא לא נעשה הקול יותר רם מכפי שנשמע מהאדם. ומה שנשמע להחרש על ידי זה הוא משום **משיכת הקול לתוך האוזן ממש, וליכא הפסק בינתיים, או שמגדיל כח שמיעתו שיש לו מעט ולכן חשיב קול שופר ממש**, ובדיעבד יכולים לסמוך על דבריו".

וכוונתו לדברי האגרות משה (או"ח ח"ד סי' פה) שכתב: "קול הנשמע מהמיקרופון אינו קול האדם המדבר עצמו אלא שנעשה שם רושם של הברותיו, ומה שנשמע הוא קול ההברה שנעשה שם. הנה אף אם נימא שגם במכונת שמיעה זו נעשה כן, הא מכיון שלא ברור לן האיסור בזה, דלאיזו מלאכה נדמה זה, שלכן אין בידינו

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

לאסור לחולה ולצורך גדול כזה, מאחר שלא ברור לן האיסור. ובפרט שלכאורה **במכונה זו לא מסתבר שהוא קול אחר הנעשה שם**, דהא לא נעשה הקול יותר רם מכפי שנשמע מהאדם, ומה שנשמע להחרש על ידי זה הוא משום **משיכת הקול לתוך האוזן ממש, וליכא הפסק בינתים או שמגדיל כח שמיעתו שיש לו מעט**, ואין לידע דבר ברור גם מהמומחים בזה, ונמצא שיתווסף עוד ספק בזה".

וכתב הגר"ש קמינצקי: "ובאמת שמסתברא כדבריו, דאף שיאמרו המומחים שגם במכשיר לא נשמע קול האדם אלא קול אחר שנעשה מקולו, מנין לנו עצם כח השמיעה איך הוא, שאולי הוא גם כן באופן זה שנברא איזה דבר באויר ומגיע לאזנו, שזהו גופא ענין גלי קול ההולכים עד האוזן ויש קצת שיהוי זמן בהילוכו, ומכל מקום נחשב שזהו עצם קול האדם. **והעיקר בזה הוא דכל שמגיע בישרות לאזנו בלי קול הדהוד** שהוא כמו בת קול וקול שני וכדומה, **ונשמע ממש כקול המקורי בלי שינוי והגברה**, יש **לנחשב קול שופר ממש**. ודמי קצת למי ששומע ע"י נתינת קנה חלול באזנו לצמצם הקול ולהוליכו לתוך האוזן דיצא ידי חובתו ולא אמרי' דהוי קול הברה כיון שהקול נשמע ע"י זעזוע דופני הקנה החלול שחוזרים ומזעזעים אחר כך את האויר ועל ידם נשמע קול בהיר, דזהו גופא גלי קול המקורי, וכל שנשמע כאותו קול בלי בת קול וקול שני הוא הדין קול שופר ממש".

וסיים: "ולכן אע"ג דלכתחילה ודאי יש לחוש לדברי הפוסקים שחששו שבמכשיר שמיעה נחשב קול הברה, הא עכ"פ היכא שיש סיבה שאין יכול לסלקו, יכול שפיר לצאת ידי חובתו ע"י מכשיר שמיעה, וכן לענין קריאת המגילה וכדומה".

סברא נוספת מדוע מכשיר שמיעה עדיף על מיקרופון ורמקול, כתב רבי גדליה אורנשטיין [בהמשך דבריו המובאים לעיל **אות ד**], "ובאשר **למכשיר שמיעה**, לרווחא דמילתא יש לו גם **מעלה נוספת**, מאחר **שהוא טפל לאוזן** הן מבחינת התפקיד, והן בגלל הצמודותו אליו, ניתן לראות מבחינת ההלכה גם את מהלך הקול דרכו כדרך ממערכת השמיעה, וביחס לתהליך השמיעה הלא ודאי שאין במכשיר זה שום חידוש עקרוני, והשומע ודאי יוצא ידי חובתו".

לסיכום: נחלקו הפוסקים האם כבד שמיעה מקיים מצות שמיעת קול שופר ומקרא מגילה באמצעות מכשירי שמיעה.

הגרש"ז אויערבך, האדמו"ר מליובאוויטש והגר"מ שטרנבוך, הכריעו שאינו יוצא ידי חובה, אולם לדעת הגר"מ פיינשטיין, הגר"ע יוסף והגר"ש קמינצקי, יוצא ידי חובה.

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

פרק ג

חרש השומע באמצעות מכשירי שמיעה - האם דינו כפיקח

כידוע, החרש דינו כשוטה וקטן, הפטורים מקיום המצוות. עם המצאת מכשירי השמיעה המאפשרים לחרשים לשמוע, דנו הפוסקים האם חזר דינו של החרש השומע באמצעות מכשירי שמיעה להיות כפיקח לכל דבר וענין.

ח. לעיל [אות ו] הובאו דברי שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' מה) ודברי מהר"ם בן חביב שכתבו כי חרש השומע באמצעות "חצוצרות" דינו כפיקח לכל דבר, וחייב במצוות, ומוציא אחרים ידי חובתם. וכאמור, כן נקט להלכה הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר.

באגרות משה (אבן העזר ח"ג סימן לג) מבואר, כי מעיקר הדין, השומע באמצעות מכשירי שמיעה דינו כ"חרש" כי "לא מסתבר להחשיבו שומע כהא דשמיעה כשמדברים לו בקול רם וכהא דשמיעה ע"י חצוצרה, דפשוט שכל עניני התורה נידונים כפי שרואים ושומעים בעצם לא ע"י מכוונות וכדומה, וכמו שרצים שלא נראו לעין אלא ע"י דבר המגדיל שאינו כלום. ולכן גם מי שאינו שומע אלא ע"י מכוונה כיון שאינו שומע בעצמו אין להחשיבו לשומע".

אלא שלמעשה הסיק האגרות משה, כי חרש השומע באמצעות מכשירי שמיעה דינו כפיקח, היות וכל הסיבה שחרש דינו כשוטה היא, בגלל שהעדר השמיעה גורם לכך שאין לו קשר וחיבור עם בני האדם, ולכן כשבאמצעות מכשירי השמיעה, מצליח החרש לתקשר ולהתחבר עם בני אדם, בוודאי יש לדונו כפיקח "דעיקר השייכות לדעת להחשיבו אינו בן דעת הוא מה שאינו שומע, משום דכח השמיעה הוא במוח שהוא ממילא קלקול בדעת. אך כיון שאין זה קלקול גדול במוח, לכן אם היה מדבר, שהיה שייך שיהיה לו התחברות עם בני אדם, היה משלים הקלקול והחסרון שנעשה לו בדעתו. אבל כיון שאינו מדבר ממילא ואין לו התחברות עם בני אדם נשאר מקולקל בדעתו, שלכן אין לו דין פיקח. ולפי זה אם אך יכול לדבר על ידי ששומע במכוונה, הרי אף אם נימא שמכיון שבלא מכוונה אינו שומע אית בו הקלקול והחסרון במוח ששייך לדעת, הרי ע"י הדבור שנעשה לו ע"י המכוונה התחברות עם בני אדם, הרי יש לו להשלים החסרון, ויש להחשיבו בדין פיקח כהא דמדבר ואינו שומע".

ט. אולם ידידי רבי אשר וייס כתב בשו"ת מנחת אשר (ח"א סימן מא) על דברי האגרות משה: "ולענ"ד יש לדון טובא בכל דבריו. דמה שכתב דאף שדינו כמי שאינו שומע כלל, מכל מקום כיון שמתחבר הוא עם בני אדם דינו כפיקח, לאו הלכתא פסיקתא היא, דאם כן הוא הדין בחרש שאינו שומע ואינו מדבר ומתקשר עם בני אדם בשפת חרשים על ידי תנועות ידים ואצבעות, או חרש שלמד לקרוא שפת השפתיים, וכבר האריכו האחרונים בשאלה אם חרש שלמד בבית ספר לחרשים ובר דעת הוא ומתפקד כאחד האדם, דינו כשוטה, והארכתי בזה במקום אחר. ולפי דברי האגרות משה דין חרש השומע במכשיר שמיעה ככל הנ"ל, אך לענ"ד פשוט דעדיף מהם, ואף מי שאומר שדין אלה כשוטים, יודה שהשומע ע"י מכשיר שמיעה אין דינו כחרש כלל".

הגר"א וייס סבור, כי החרש לא נהפך להיות פיקח בגלל התקשורת שלו עם בני אדם, אלא בגלל שהוא שומע בפועל באמצעות מכשירי השמיעה, ולכן כבר אינו נחשב כחרש אלא כפיקח, וכפי שהסביר את הדברים במכתבו אלי [יובא במלואו להלן אות יא] "נראה לי פשוט דבדין חרש אזלינן בתר טעמא, דאטו גזירת הכתוב הוא דכל שאינו שומע אינו בר קנין, הלא פשוט דאין זה אלא משום דקיימא לן לחז"ל דכל שאינו מדבר ואינו

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

שומע אינו בר דעת, וכל ששומע ומתקשר עם בני אדם דרך שמיעתו, הרי הוא שומע בפועל ומשום כך כפיקח הוא, דמה לן אם שומע באופן טבעי או על ידי מכשיר".

בענין זה הנני מצרף את מכתבו של ידידי רבי דוד אולבסקי, ראש ישיבת בית ישראל, גור, בניו יורק, שהביא "מעשה רב" מהגרש"ז אויערבך שאמר כי חרש שיש לו "תקשורת" עם הסובבים אותו והוא מבין את מה שאומרים לו גם ללא שמיעה, אינו ה"שוטה" עליו דיברו חז"ל:

ערב ראש השנה תשס"ז

לידי"ן הדגול ומאד נעלה חו"ב תני ומתני הרב ר' צבי שליט"א

מח"ס הנפלאים רץ כצבי

לענין מה שדיברנו מה שנתחדש בזמנינו השתלת שתל "שבלול" שעל ידי זה ניתן לחרשים כח שמיעה בדרך אלקטרוני שלא מהאוזן רק בדרך ישר ממקור השמיעה [דין זה יבואר להלן בפרק הבא], ויש להם שמיעה והבנה בכל דבר, ואפילו על ידי הטלפון שאי אפשר לראות מי המדבר, ולרוב פוסקי זמנינו הרי הוא כפיקח לכל דבריו, וכמבואר במנחת יצחק ועוד פוסקים. נמצא דהדין הנוגע לזמנינו שאפשר כמעט לבטל דין חרש.

והנה שמעתי מאברך אחד שלמד הלכות סופרות אצל הגרש"ז אויערבך ז"ל סמוך לשתי שנים בהתמדה, ועל כל ענין וענין דיבר עם רבו בהבנה גדולה בכל פרטיה ודקדוקיה, ואחר שגמר לימודו ביקש מרבו מכתב קבלה, והגרש"ז לקח עטו בשמחה לכתוב לו הכתב, ואז אמר לו התלמיד: רבי! חרש אני! ולתמיהת הגרש"ז אמר לו כי באם הרבי יסובב ראשו על רגע, אי אפשר לי לשמוע אף מילה, וכל מה שלמדתי הוא ממה שראיתי שפתי הרבי, והגרש"ז הוריד עטו מידו ואמר בעגמת נפש שיעיין בזה. ואחר זמן קצר חזר בהסכמה ובכתב קבלה ואמר שאי אפשר לומר שעל איש כזה אמרו חז"ל הרי הוא כשוטה. ע"כ. וכל שכן לכאורה למי ששומע כל דבר במכשיר אלקטרוני.

בכל הכבוד והערכה, כתיבה וחתימה טובה וכל טוב

בידידות, דוד אולבסקי

עדות חרש השומע במכשיר שמיעה

י. בספר בית חתנים (פרק ו סעי' ז) כתב: "אדם שאינו שומע היטב אלא באמצעות מכשיר שמיעה, אין להזמינו לכתחילה להעיד על הקדושין". והטעים זאת בנימוקים דלקמן: "בשערים המצויינים בהלכה (על קיצור שו"ע סי' קכט) נסתפק בזה לגבי מצות תקיעה בשופר דלא דמי לשומע דרך חצוצרות, דשאני הכא שאינו שומע את קול השופר אלא את קולו של המכשיר המעבד את הקול אותו קולט ומייצר קול אחר לגמרי, ולכן מצדד שם להחמיר שלא יוכל להוציא אחרים ידי חובתם. אמנם הבאנו שיטות האחרונים הסוברים שהשומע בעזרת מכשיר שמיעה הריהו כפיקח וקידושיו קידושין, ובלאו הכי לענין עדות די בזה שרואה ושומע את המקדש ואין זה משנה אם המכשיר מעביר את קולו או קול חדש הוא זה, שהרי המקדש באמצעות רמקול קידושיו קידושין, ולא אמרינן שהכלה לא שמעה את קולו אלא את קולו של הרמקול, ולפי זה הוא הדין שכשר לעדות, אלא שלכתחילה עדיף יותר להעמיד עדים הכשרים ללא פקפוק בהלכה".

ולפי המבואר לעיל נראה, כי לדברי כל הפוסקים שהובאו לעיל - הגר"מ פיינשטיין, הגרש"ז אויערבך, הגר"ע יוסף והגר"א וייס - מותר לכתחילה להזמין חרש השומע במכשיר שמיעה להיות עד קידושין, היות והוא כפיקח לכל דבר וענין.

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

פרק ד

שתל "שבלול" - [קוֹבְלִיאָרִי]

שתל "שבלול" [קוֹבְלִיאָרִי] הוא התקן אלקטרוני המושתל בניתוח ועוקף לחלוטין את ה"שבלול" [שהוא מרכז האוזן התיכונה] ומאפשר לכבדי שמיעה וחרשים לשמוע.

שתל זה מורכב מחלקים המושתלים בתוך הגוף בניתוח בעצם הגולגולת ובאוזן הפנימית, ומחלקים חיצוניים אותם מרכיב המושתל על ראשו, הקולטים צלילים מהסביבה וממירים אותם לגירויים חשמליים של סיבי עצב השמיעה. שתל ה"שבלול" משמש איפוא, כתחליף לאיברי האוזן הפגועה, ומספק ישירות למוח מידע שמיעתי. ובעזרתו יכול המושתל לזהות קולות סביבתיים, להבין דיבור בקלות רבה יותר, ואפילו ליהנות ממוזיקה.

ומעתה יש לעיין, האם מעמדו ההלכתי של שתל זה זהה למכשירי שמיעה, שדינם נתבאר בפרק הקודם, או שהוא שונה מהם ואף גרוע מהם, כי מכשירי שמיעה מגבירים את אותו הקול הנשמע, ואילו בשתל הקול ה"נשמע" אינו אלא אותות חשמליים ולא "קול" טבעי. ומאידך גיסא ניתן לומר שאדרבה, שתל השבלול עדיף, כי הוא מושתל בגופו של האדם, והופך להיות חלק ממנו, כך שהקול הנקלט במערכת העצבים הוא בעצם קול "טבעי".

יא. ידידי רבי אשר וייס כתב בשיעורו השבועי (פרשת כי תבא) על שתל ה"שבלול": "ראיתי מי שכתב דבמכשיר זה יוצאים ידי חובה לכולי עלמא. ולדעתי טעות בידו, דגם מכשיר זה מבוסס על מקלט זעיר שהופך את הקול האנושי לקול מלאכותי, אלא שתחת אשר ישמע האדם בכלי השמיעה הטבעיים, עוקפים את כלי השמיעה ומעבירים את הקול המלאכותי לעצב השמיעה באופן ישיר. הרי שהנפקא מינה בין שתל ובין מכשיר שמיעה רגיל אינו אלא באופן השמיעה, אבל אין ביניהם הבדל בענין הקול הנשמע".

ולפי זה, לדעת הפוסקים הסבורים שחרש אינו יוצא ידי חובה בשמיעה באמצעות מכשירי שמיעה רגילים, הוא הדין שאינו יוצא גם בשמיעה באמצעות "שתל שבלול".

אולם לעניות דעתי נראה להוכיח כי איבר מושתל הממלא את תפקודו של איבר הטבעי, נחשב כאיבר הטבעי לכל דבר, והוא חלק בלתי נפרד מגופו של ה"מושתל", כדלהלן.

החכם צבי (סימן עד-עז) ורבי יהונתן אייבשיץ בספרו כרתי ופלתי (יו"ד סי' מ ס"ק ד) חלקו בנדון תרנגולת שלאחר השחיטה לא מצאו בה את הלב, האם התרנגולת טריפה כדין תרנגולת שחסר לה איבר.

לדעת החכם צבי אין כל ספק שלתרנגולת היה לב, אלא שככל הנראה הלב נפל על הרצפה וחתול אכל אותו, שהרי "לא יצוייר נברא חסר הלב והוא מן הנמנע, כי כל חיות ויצירת וכח הגוף בו תלוי והוא ראשית היצירה, ולא יתכן יצירת בעל חיים זולתו", ולא עוד אלא ש"אפילו במקום שבאו עדים והעידו [שפתחו את התרנגולת ולא נמצא בה לב] נגד המסור בידינו ממהלך הטבעי, אמרינן שהדי שקרא נינהו והטבע קיים".

אולם הכרתי ופלתי חלק על החכם צבי, וכתב בתוך דבריו שאילו באו עדים שאין לתרנגולת לב, ודאי שלא נוכל להטיל ספק בעדותם ויש לאסור את אכילתה מחשש שהיא טריפה. והסביר שיתכן מצב שאכן ניטל לבה של התרנגולת, אלא שיש איבר אחר המחליף וממלא את תפקידו של הלב "ואין אנו שמים על לב להשגיח בו שהוא שהיה משמש במקום הלב ועל ידו חי העוף, ואם כן איך סלקא דעתך להתיר ניטל לב, אולי היה נמצא

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

בו כזה ולית דמשגיח ביה". ומבואר בדבריו שהאיבר המחליף את תפקיד הלב באמת אינו הלב, ולכן התרנגולת טריפה כדין מחוסרת איבר הלב.

ועל כך כתב החזון איש (יו"ד סי' ד ס"ק יד) "והנה דברי הפלתי ז"ל תמוהים מאד, דודאי בשר זה המתפקד תפקיד הלב ומחיה את הבעל חי הוא באמת הלב, ואם נשתנתה צורתה החיצונה, לא מצינו שהלב נטרף בשינוי תואר". ונראה ללמוד מדברי החזון איש כי לא חשיבות "שם" האיבר היא הקובעת, אלא התפקוד שלו. ולכן תרנגולת שאין בה לב בשמו וב"תוארו" המוכר לנו, אלא איבר אחר הממלא את תפקודו, אינה נחשבת כמחוסרת לב.

ויש ללמוד מדברי החזון איש כי איבר מושגל הממלא את תפקודו של איבר הטבעי, נחשב כאיבר הטבעי לכל דבר, והוא חלק בלתי נפרד מגופו של ה"מושגל".

ולאור זאת נראה, כי לדעת החזון איש, דינו של החרש השומע באמצעות "שתל שבלול", הרי הוא כפיקח לכל דבר, ויוצא ידי חובת המצוות התלויות בשמיעה. שכן אין סיבה להבדיל בין אדם בריא שהקול נשמע באזנו ה"טבעית" ונקלט במוחו על ידי גלים וזרם חשמלי שבאיברי גופו, לבין חרש שבגופו הושגל שתל ה"שבלול" המתפקד כאיבר "טבעי" ומעביר ישירות למוח "קול" באמצעות גלים וזרם חשמלי.

ובפרט לדברי רבי גדליה אורנשטיין [לעיל אות ז] שיש למכשיר שמיעה "מעלה נוספת", מאחר "שהוא טפל לאוזן הן מבחינת התפקיד, והן בגלל היצמדותו אליו, [ולכן] ניתן לראות מבחינת ההלכה גם את מהלך הקול דרכו כדרך ממערכת השמיעה" - קל וחומר בשתל ה"שבלול" המושגל בתוך הגוף, יש לומר שהוא "טפל לאוזן", ולכן "ניתן לראות מבחינת ההלכה גם את מהלך הקול דרכו כדרך ממערכת השמיעה".

יב. והאמת היא, שמתחילה חשבתי שהגר"א וייס יסכים לדברי לחלק בין מכשיר שמיעה "רגיל" לבין "שתל שבלול". וזאת משום שבתשובתו בח"א (סי' מא) בנדון מכשיר שמיעה, כתב "שהשומע ע"י מכשיר שמיעה אין דינו כחרש כלל". והסקתי מדבריו, שמכשיר שמיעה נחשב כחלק מהגוף ובטל לגופו, ומשום כך נחשב החרש כאדם השומע באזניו באופן טבעי.

ולאור זאת שאלתי את הגר"א וייס, סתירה לכאורה בדבריו:

בס"ד, יום שני א' כסלו תשע"ד

כבוד ידידי הגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א

גאב"ד דרכי הוראה, עיה"ק ירושת"ו

לאחר מבוא הברכה כראוי למעכ"ת, בימים אלו אנו עוסקים בלימוד סוגיית הגדרת אדם הרואה באמצעים מלאכותיים [שבבים אלקטרוניים זעירים המוחדרים למח האדם ומסייעים לו בראיה], הפנה את תשומת ליבי ידידינו הרב יוסי זלושינסקי, לדברי מע"כ בספרו שו"ת מנחת אשר (סימן מא אות ה) בדיון חרש השומע רק באמצעות השתלת מכשיר שמיעה, שפסק באגרות משה (או"ח ח"ג סי' לג) כי דינו כחרש לכל דבריו ורק אי אפשר להחשיבו שוטה, מכיון שלמעשה מתקשר עם העולם החיצון, והרחבתם את היריעה לחלוק על דבריו, והעלתם לדינא כי השומע באמצעות מכשיר שמיעה, אין דינו כחרש כלל ודינו כפיקח גמור.

ומדבריהם למדתי שאין נפקא מינה אם האדם שומע בטבעו, או מחמת מכשיר שהושגל בגופו. וכל עוד האדם שומע שמיעה פנימית, אינו נחשב חרש אלא פיקח לכל דבר. ומכאן נאמר יסוד: מכשיר המושגל בגוף האדם ומשמש כתחליף לטבע האדם, אינו נחשב כדבר חיצוני שאינו חלק מגוף האדם, מכיון שלמעשה הוא זה שגורם לאדם להמשיך לחיות ולגוף לתפקד כאחד האדם.

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

עוד זה מדבר וזה בא, הגיע לידי מכתב שכתבתם בשבוע האחרון לידידי ושכני ד"ר שמואל ליבוביץ הי"ו בנדון השאלה האם מותר להוציא מחולה סופני את מכשיר Defibrillator הנותן מכות חשמל ללב במקרים של דום לב. ופסקתם להתיר להוציא מכשיר זה, ואחד הנימוקים היה, שיש לחלק בין אבר שהושתל בגוף האדם, לבין מכשיר מלאכותי המשמש כתחליף לאבר, אשר לעולם אינו יכול להיהפך לחלק מהגוף, כדבריכם: "אבל מכשיר מלאכותי פשוט הדבר שלעולם אינו נעשה כאחד מאברי הגוף" [לימים, תשובה זו נדפסה בשו"ת מנחת אשר ח"ב סימן קלב].

למקרא הדברים הופתעתי, ואשמח לשמוע ממעכ"ת, האין סתירה בין הדברים?

מדוע בנדון חרש נתבאר כי מכשיר מודרני יכול לשמש כתחליף לאבר טבעי, ואילו בנדון הוצאתו מגוף האדם אינו נחשב כאיבר טבעי. והרי אם המכשיר גורם לאדם לשמוע או לראות, והאדם אינו נחשב כחרש או כסומא, כדבריכם בשו"ת מנחת אשר, לכאורה היה צריך לאסור הוצאת מכשירים אלו מגוף האדם בשום מצב, כי הוצאה זו גורמת לאדם להפסיק לשמוע או לראות, והרי זה כאילו הוצאנו מגוף האדם אחד מאיבריו.

בברכה וביקרא דאורייתא

צביקה רייזמן

הגר"א וייס השיבני לבאר את דעתו (בתשובה שנדפסה לאחר מכן בשו"ת מנחת אשר ח"ב סימן קלג):

כבוד ידי"נ ויקיר לבבי, מרביץ תורה ומזכה הרבים

הרה"ג ר' צבי רייזמן שליט"א, מעמודי התווך בלוס אנג'לס

מכתבו היקר קיבלתי, והנני במענה לשאלתו סתירה בדברי.

דברי במנחת אשר אינם מושתתים כלל על ההנחה שמכשיר השמיעה בטל לגופו ונעשה כאחד מאבריו, אלא על סברא פשוטה דאילו היה נטול כח השמיעה וכלי השמיעה שלו לא היו פועלים כלל, לא היה מועיל לו מכשיר שמיעה, דאין מכשיר השמיעה אלא מעין רמקול זעיר, אך לעולם שומע השומע בכלי השמיעה הטבעיים שלו. והלא הדבר פשוט, שהרי לא האגרות משה ולא המנחת אשר אינם עוסקים בשתל קוכליארי אלא במכשיר שמיעה פשוט שאינו אלא מעין רמקול קטן שמניחים באוזן החיצונית שמניחים ומוציאים תדיר ללא כל טורח. ובמכשיר זה לית מאן דאמר שבטל לגוף ונעשה כחלק ממנו, ומשום כך אין בדברינו שם ענין כלל לשאלה אם מכשיר שמשתילים בגוף האדם בטל אליו ונעשה כחלק ממנו.

אך באמת כבר דנתי במקום אחר לגבי "שתל שבלול" השונה בתכלית ממכשיר שמיעה רגיל. ומכשיר זה אכן שתל הוא שמשתילים מתחת לעור הקרקפת, והוא תחליף לאוזן התיכונה, ואף חרשים שכלי השמיעה הטבעיים שלהם לוקים שומעים על ידו, וגם במי ששומע על ידי מכשיר זה כתבתי דיש לו דין פיקח לכל דבר ואיננו כחרש ושוטה.

אך גם בזה אין שיטתי מבוססת על ההנחה ששתל זה נעשה כחלק מגוף האדם וכאילו אחד מאבריו הטבעיים הוא. אלא דנראה לי פשוט שבדין חרש אזלינן בתר טעמא, דאטו גזירת הכתוב הוא דכל שאינו שומע אינו בר קנין, הלא פשוט דאין זה אלא משום דקיימא לחז"ל דכל שאינו מדבר ואינו שומע אינו בר דעת, וכל ששומע ומתקשר עם בני אדם דרך שמיעתו, הרי הוא שומע בפועל ומשום כך כפיקח הוא, דמה לן אם שומע באופן טבעי או על ידי מכשיר.

ואם כן אין כל סתירה בדברינו, ובאמת נראה פשוט דאין בין מכשיר רפואי חיצוני למכשיר דומה המושתל בגופו, דלעולם אין מכשיר מלאכותי נעשה כגוף האדם.

קיום מצוות התלויות בשמיעה על ידי אמצעי

הרי שאמנם הסכים הגר"א וייס כי חרש השומע באמצעות מכשיר שמיעה, דינו כפיקח לכל דבר, מכל מקום אין זה משום שהמכשיר בטל לגופו, אלא מטעם אחר "דמה לן אם שומע באופן טבעי או על ידי מכשיר".

רבי יעקב אריאל, רב העיר רמת גן, בשו"ת באהלה של תורה (ח"ה סי' כח) כתב בנדון שימוש ב"שתל שבלול" בשבת, שאמנם הינו חלק מהגוף, אך אין לראות את פעילותו כפעילות טבעית [הוא לא דן שם האם יוצא ידי חובת מצוות שמיעה במכשיר זה].

ואילו הרב נחום אליעזר רבינוביץ, ראש הישיבה במעלה אדומים הסתפק (תחומין לא, עמ' 29) "מהי הגדרת ה"שמיעה בהלכה", האם "שמיעה" צריכה להעשות דווקא על ידי פעולתה הטבעית של האוזן, הקולטת גלי קול והופכת אותם לגירויים חשמליים המגיעים לאזור מסויים במוח, או שהמצוות התלויות בשמיעה מחייבות שהשומע ישמע במוחו בלבד, ואין חשיבות למקור הגירויים המגיעים אל המוח".

וכתב: "ונראה ברור שבהלכות שופר מדאורייתא, וכן בהלכות מקרא מגילה ותפילה בציבור מדרבנן, יש דרישות גם מהשמיע, כגון שאין יוצאים ידי חובה בשמיעת קול שופר של תוקע שאינו בר חיוב בעצמו או שאינו מתכוין להוציא את השומע (רמב"ם הלכות שופר פ"ב ה"ב-ה"ד), ואין צריך לומר שאין יוצאים בשמיעת קול הקלטה של תקיעת שופר, שהרי אין בשעתו תוקע כלל ואין קול של שופר יוצא עכשיו. אולם אם התוקע הוא בר חיוב ומתכוין להוציא את השומע, וקול השופר הכשר נקלט במיקרופון הממיר את גלי הקול לגלים אלקטרומגנטיים המועברים באמצעות השתל הקוכלארי לאזור השמיעה שבמוח, ובכך האדם שומע את קול השופר ומזהה אותו כראוי - למה שלא יצא ידי חובתו? הלא אין כאן שום קול אחר, ולא נוצר פה שום קול אחר לא מוגבר ולא נחלש. המערכת הגשמית שבתוך האוזן, שאינה תקינה, הוחלפה במערכת מושתלת הפועלת באותו אופן, וסוף התהליך זהה לחלוטין למה שקורה באדם שאוזנו פועלת כראוי".

ולעני"ד נראה ברור על פי דברי החזון איש הנ"ל, שכל איבר חילופי הממלא ומיישם את תפקוד האיבר הטבעי, עומד במקום האיבר המקורי, וכחלק מגופו הוא. ולכן פשוט בעיני שהחרש שהשתל בראשו "שתל שבלול" שבאמצעותו מקבל מוחו את הכלים להיות "שומע", נחשב ככל אדם בריא השומע באופן טבעי, וגם יוכל לשמש כעד קידושין לכתחילה.